

VARGA ZSUZSANNA

Lőcsei Pál 1956-os riportja a termelőszövetkezetekről

1956 elejétől a politikai, a társadalmi és a gazdasági élet területén sokasodni kezdtek a válság mind nyilvánvalóbb jelei. A lakosság elégedetlensége a pártvezetés változékony politikájával, be nem váltott ígéreteivel tovább fokozódott az SZKP XX. kongresszusa után (1956. február 14–25.), ahol legalizálták a szocializmus építésének többféle lehetőségét.¹ Ezzel a magyar társadalom különböző rétegei megerősítést kaptak, hiszen a Nagy Imre-kormány másfél éves „új szakasza” idején maguk is tapasztalták, hogy létezik más útja is a szocializmus építésének, mint amit a Rákosi–Gerő-féle klikk képviselt.

A válságtünetek különösen kiélezetten jelentkeztek a mezőgazdaságban. A szovjet minta meghonosításának kényszere különösen sok és súlyos konfliktust okozott ezen a területen. 1948–1949-től kezdve a magyar parasztság azzal szembesült, hogy vele szemben a kényszerítő intézkedések széles körét alkalmazzák annak érdekében, hogy feladja az egyéni gazdálkodást és áttérjen a közös szocialista gazdálkodásra.² Mint ismert: fenntartották, sőt kiterjesztették a háború idejéből ismert kötelező beszolgáltatás intézményét, amely évről évre nagyobb terhet

¹ Lásd *Az SZKP XX. kongresszusa* című összeállítást a *Múltunk* 2006/2. számában, különösen BARÁTH Magdolna: *Az SZKP XX. kongresszusa a legújabb orosz szakirodalom tükrében (177–200.)*; FEITL István: *Szembesülés. Az MDP vezetői és a XX. kongresszus (201–226.)*.

² A Rákosi-korszak agrár- és parasztpolitikájáról lásd DONÁTH Ferenc: *Reform és forradalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 131–156.; KÁVÁSI Klára: *Kuláklista*. Agora Könyvkiadó, Budapest, 1991; MAGYAR Bálint: *Dunaapáti 1944–1958. Dokumentumszociográfia*. I–III. k. Művelődéskutató Intézet, Budapest, 1988; NAGY József: *A kulákkérdés és megoldása az 1948–1953-as években*. *Múltunk*, 1999/3. 41–97.; SZAKÁCS Sándor: *A földosztástól a kollektivizálásig, 1945–1956*. In: GUNST Péter (szerk.): *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998. 287–297.; ZÁVADA Pál: *Kulákprés. Család- és falutörténeti szociográfia*. Tótkomlós, 1945–1956. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1991.

rótt a termelőkre. A magángazdaságok adóját – különösen a jobb módú gazdákat – példátlan arányban növelték. A hazai szövetkezeti tapasztalatokat figyelmen kívül hagyva, adminisztratív és pénzügyi kényszerrel olyan nagyüzemek szervezésébe fogott a hatalom, amelyek felépítése, működése a szovjet kolhoz mintájához igazodott. A kolhozosítással együtt járt a nagyobb táblák kialakítása, az úgynevezett tagosítás. A tagosítás azt jelentette ekkoriban, hogy a megalakuló tsz számára igénybe vették a kívül maradó egyéni gazdák földjeit, s ezért hasonló nagyságú – ámde gyakran rosszabb minőségű, és a településtől távolabb eső – földdarabbal kárpótolták őket. Mindez nemcsak termelési bizonytalanságot teremtett, hanem aláasta a parasztság tulajdonosi szemléletét. Az 1950-es évek elején számos más intézkedés révén is általánossá vált a törvénysértés. A tsz-szervezés során gyakran került sor fizikai erőszakra, tettelegességre. Ezeket – főleg „kulákokat” – hurcoltak el internáló táborokba, börtönöztek be, fosztottak meg tulajdonuktól.

A falu népének ez a példátlan mértékű kiszolgáltatottsága nem vezetett ugyan nyílt lázadáshoz, de a következmények egyre súlyosabbak lettek: százezrek hagyták el a mezőgazdaságot, egyre több lett a műveletlen föld, csökkent a termés, romlott a föld minősége. A feszültség egyre nőtt.

A „robbanás” veszélyét csökkentette és reményeket keltett a Sztálin halála után meginduló változás. Magyarországon az 1953 júliusában meghirdetett „új szakasz” politikájának fontos része volt a sztálini agrárpolitika felülvizsgálata, s bizonyos korrekciója. A Nagy Imre-kormány intézkedései jelentősen enyhítették a parasztságra nehezedő begyűjtési és adóterheket. Kiszámíthatóbbá tették a gazdálkodást. És ami ennél is fontosabb, lehetővé tették a tsz-ből való kilépést.

A magyar lakosság kedvezően fogadta a változást. Különösen vidéken, ahol az új politika hatása markánsabban jelentkezett. 1955 tavaszán azonban kiderült, hogy korai volt az öröm. Rákosiék visszatértek az 1953 előtti, sztálinista irányvonalhoz, ami az agrárszférában a gazdasági terhek növelését, a tagosítási és kollektivizálási kampányok újratezdését jelentette. Az újabb fordulat óriási csalódást okozott a falusi lakosság körében.

Mint említettük, a parasztság egyéni és kollektív sérelmei 1953 előtt nem vezettek nyílt lázadáshoz. Ilyen nyílt tiltakozási formával az 1955-ös visszarendeződés után se találkozunk. Ehelyett az egyéni gazdálkodók a társadalmi tiltakozás sajátos formáival éltek. Késve és hiányosan tettek eleget a beszolgáltatási kötelezettségeiknek. Egyre határozottabban ellenálltak a hatalom újabb erőszakos kolhozosítási törekvéseinek. Még ha rákényszerültek is 1955 őszén a belépési nyilatkozat aláírására, néhány hónap múlva minden lehetőséget megragadtak, hogy kibújjanak

a közös munka alól. 1956 nyarán, különösen az ország nyugati megyéiben (főleg Zala, Vas, Baranya, Somogy és Győr-Sopron megyében), ahol hagyományosan fejlettebb volt az agrárgazdaság, megsokasodtak a kilépési törekvések.³

A Zala Megyei Mezőgazdasági Igazgatóság 1956. júliusi jelentésében így számolt be erről. „Azzal térnek ki a közös munka elől, hogy erőszakkal kényszerítették őket a tsz-be. [...] Megyeszerte egymást figyelik, szinte szervezeten tájékoztatják egymást és következetes halogatásokkal, kifogások keresésével, ígéretessel bújnak ki a közös munka alól. [...] Azt hangoztatják, hogy ha 6 hónapig nem kezdik meg a közös munkát, érvényét veszti az aláírás.”⁴

Eddigi kutatási tapasztalataink azt mutatják, hogy az 1956-os év első felében, a gazdálkodók körében rendkívül nagy volt az elégedetlenség, az elkeseredettség és a bizonytalanság.⁵ A gazdasági-társadalmi feszültségek növekedése 1956 folyamán már szükségessé és lehetővé tette, hogy a korábbi évek parasztellenes politikája során elszenvedett sérelmek nyilvánosságra kerüljenek. Az országSZerte megalakuló politikai vitakörök Kaposvártól Debrecenig sok helyen szerveztek agrártémájú előadásokat.

1956 októbere különösen mozgalmas volt e tekintetben. Október 17-én a DISZ Petőfi Kör Budapesten a Kossuth Klubban vitaestet rendezett a magyar mezőgazdaság fejlesztésének további útjairól. A vita alapjául Papp Gábornak az *Új Hang* szeptemberi számában, *Kert Magyarország* címmel megjelent írása szolgált. Október 19-én zajlott Kaposváron Márkus István *Somogyi összegzés* címmel, a *Csillag* szeptemberi számában megjelent cikkének vitája. Október 22-én pedig Debrecenben, a megyei pártbizottságok politikai akadémiáján Donáth Ferenc tartott előadást a magyar mezőgazdaság aktuális kérdéseiről és gondjairól.⁶

³ A termelőszövetkezeti szektor válsága olyannyira súlyosbodott, hogy a legfelső pártvezetés is kénytelen volt foglalkozni a problémával. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) M-KS 276. f. 53/298. ó. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1956. augusztus 9-én tartott üléséről.; Lásd még: M-KS 276. f. 53/304. ó. e. l. k. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1956. szeptember 28-án tartott üléséről.

⁴ Zala Megyei Levéltár 57. f. Zala Megyei Tanács Vb. Mezőgazdasági Igazgatósága iratai 1953–1956. 12. ó. e. Jelentés a termelőszövetkezetek jelenlegi helyzetéről. 1956. július 2.

⁵ Az agrárium 1956. tavaszi, nyári helyzetéről lásd PETŐ Iván–SZAKÁCS Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka 1945–1968*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985. 273–280.; SZÁNTÓ László: *A Somogyi összegzés kaposvári vitája. Agrártörténeti Szemle*, 1995/1–4. 353–437.; VARGA Zsuzsanna: *A falusi társadalom feszültségócai az 1950-es évek közepén. Múltunk*, 2006/4. 223–239.

⁶ Az említett vitákat és hatásukat érintik az alábbi írások. DONÁTH Ferenc: *A Márciusi Fronttól Monorig. Tanulmányok, vázlatok, emlékezőek. Válogatta: VALUCH Tibor. MTA Közgazdaság-tudományi Intézet–Századvég, Budapest, 1992. 81–95.; A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján. V. Gazdasági vezetés. Műszaki*

Ebbe a vonulatba illeszkedett az a Szegeden lezajlott vita, amelyet a Nagy Imre-csoport tagja, Lőcsei Pál újságíró írt meg.⁷ Az október 23-i események miatt az anyag már nem jelent meg, a kéziratot pedig a Lőcsei letartóztatásával egy időben elvégzett házkutatás során lefoglalták.⁸ Lőcsei Pál jóval később az alábbi bevezetőt fűzte a kefelevonatban maradt cikkéhez.

„Ezerkilencszázötvenhat októberének 23. napján korán keltem és gyorsan végeztem a reggeli tennivalókkal, hogy mielőbb beérjek a »Béke és Szabadság« nevet viselő képes hetilap szerkesztőségébe, ahol imprimálásra várt az esedékes lapszám egyik, egész oldalt betöltő cikke.⁹ Írásom dramatizált formában adta volna közre azt a témájában és hangulatában egyaránt drámai vitát, amely 1956 októberében a szegedi Hungária szálló halljában zajlott le, s amelyben Erdei Ferenc miniszterelnök-helyettes,¹⁰ Nagy István és Makra Mihály agrárkérdésekben illetékes sze-

fejlesztés. Kertmagyarország? Sajtó alá rendezte: HEGEDŰS B. András. 56-os Intézet, Budapest, 1994. 18. 149–163.; SZÁNTÓ László: i. m.

⁷ Lőcsei Pál (1922–2007) Békéscsabán született. 1940-től lakatossegédnek tanult. 1944-ben egy antifasiszta fegyveres ellenállási csoport tagjaként harcolt. 1945 után belépett a Magyar Kommunista Pártba. Előbb szülővárosában a *Viharsarok* című lap újságírója, majd a *Magyar Alföld* felelős szerkesztője. 1947–1954 között a *Szabad Nép* munkatársa, rovatvezetője. 1954 decemberében a politikai vezetés bírálata miatt el-távolították a laptól. 1955 májusában csatlakozott a Nagy Imre körül kialakult pártellenzékhez. 1954–1956 között a Lenin Intézetben tanult. 1956. október végén a *Magyar Szabadság* című lap egyik alapítója. 1957 januárjában letartóztatták, 1958-ban nyolc év börtönbüntetésre ítélték. 1962-ben szabadult. 1965–1982 között az MTA Szociológiai Kutatóintézet munkatársaként elsősorban családszociológiai kutatásokat végzett. A nyolcvanas évek közepétől szamizdatpublikációi jelentek meg 1956 eszméi és céljai jegyében. 1988-ban a Történelmi Igazságtétel Bizottsága alapító tagja volt. 1988 után politikai publicisztikákat és memoárokat publikált napi- és hetilapokban. '56-os szerepére lásd például RIPP Zoltán: A pártvezetés vég-napjai. In: *Ötvenhat októbere és a hatalom*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. 173., 180., 267., 280., 291.

⁸ Tóth János százados 1957. január 31-i jelentése Lőcsei Pál házkutatási anyagának kiértékeléséről. MOL XX-5-h, 62. doboz, Déry Tibor és társai, 20. k. 167–168.

⁹ „Útban a Szabad Nép felé, meg kell állnom a New York-palotánál, hogy a Béke és Szabadság szerkesztőségében imprimáljam már oldalba tördelt (csakhamar a történelem vulkánkitörésének martalékává váló) írásomat. Így csak jóval kilenc óra után jutok be a negyedik emeleti nagyterembe...” – emlékezett 1989-ben Lőcsei Pál (A Szabad Nép küldöttsége a Politikai Bizottság előtt. [1. rész.] *Magyar Hírlap*, 1989. október 21.). (Ezt és az előző információt Pajkossy Gábertől kaptam, amit ezúton is köszönök.)

¹⁰ Erdei Ferenc (1910–1971) Makón, hagymakertészek családjában született. Szegedi egyetemistaként kapcsolódott be a falukutató mozgalomba, s ennek révén közel került a baloldali politikai és szellemi mozgalmakhoz. A Nemzeti Parasztpárt egyik vezetőjeként vett részt az országos politikában 1945 után. A kommunista párthoz fűződő kapcsolatai révén karrierje 1949 után is folytatódott. A Rákosi-korszakban évekig (1949–53, 1954–55) irányította a Földművelésügyi Minisztériumot, 1955. november 15. és 1956. október 31. között a minisztertanács elnökhelyettesi posztját töltötte be. Az aktív politikálástól 1956 után visszavonult, s ezt követően inkább tudományszervezéssel foglalkozott. Az agrárgazdasági kutatások szervezése, irányítása mellett 1957 decemberétől 1964 márciusáig az MTA főtítkáráként is tevékenykedett.

gedi funkcionáriusok¹¹ mellett, mint a közeli Sándorfalva szociográfiájához anyagot gyűjtő falukutató-tanonc, magam is részt vettem.

A vita tárgya egy rendkívül kényes, valamennyi érintett megelégedésére aligha megoldható dilemma volt. Ismeretes, hogy az önkényuralom legsúlyosabb éveiben parasztok és kétlakinak¹² bélyegzett munkások százazrei ajánlották fel földjüket a helyi tanácsoknak, állami gazdaságoknak, termelészövetkezeteknek, hogy megszabaduljanak teljesíthetetlen adó- és beszolgáltatási terheiktől, és elkerüljék a belépést a kolhozok mintájára szervezett kollektív gazdaságokba.¹³ Közülük a legbátrabbak – részint a szovjet kommunisták 20. kongresszusának, részint a hazafias népfrontmozgalom ezzel összefüggő felerősödésének hatására – 1956 nyaratól mozgolódni kezdtek a korábban kényszerűségből felajánlott földjük visszaszerzésére. Ezt tette a szegedi parasztok és munkások egy 70–80 főnyi csoportja is, visszakövetelve mintegy 300 katasztrális hold olyan szántóföldet, amelynek nagy részét korábban betagosították a Felszabadulás nevű termelészövetkezet tábláiba. A szövetkezet intéző bizottsága, valamint a mezőgazdasági ügyek előbb említett vezetői hallani sem akartak e követelésekről és Erdeitől elvárták, hogy a kormányférfi tekintélyével erősítse meg elutasító álláspontjukat.

Erdei leszögezte, hogy a jövőben a termelészövetkezet és az egyéni kistulajdonosok ellentéteit nem a szövetkezeti érdek kizárólagos érvényesítésével, hanem mindkét fél érdekének egyeztetése révén kell megoldani. Afelől azonban semmi kétséget nem hagyott, hogy – mint a paraszti gazdálkodás és életforma meghaladásának s ezzel együtt a kollektív gazdálkodásnak tántoríthatatlan híve – a szóban forgó vitában a termelészövetkezet oldalán áll, és szántóföldi tábláinak megbontását még valószínűsíthető sérelmek orvoslása érdekében sem tartja megengedhetőnek.

Álláspontjával a jelenlévők közül egyedül én szálltam vitába és az érvek és ellenérvek összecsapásából végül valamiféle kompromisszum

1962-től a Szövetkezeti Tudományos Tanács elnöke. 1964–1970 között a Hazafias Népfront főtitkára. Ugyanezen időszakban a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) alelnöke, 1970–1971-ben főtitkára volt.

¹¹ Nagy István Szegeden a tanács mezőgazdasági osztályának volt a vezetője, Makra Mihály a helyi pártbizottság mezőgazdasági osztályát irányította.

¹² Kétlakinak nevezték azokat a mezőgazdaságból kilépő keresőket, akik városi munkahelyük mellett megtartották falusi lakhelyüket, s így időszakosan ingáztak, kétlaki életmódot folytattak. A kifejezésnek negatív kicsengése volt.

¹³ Az így felajánlott földterületet a szocialista nagyüzemeknek (termelészövetkezetek, állami gazdaságok) kellett volna megművelniük, azonban megfelelő gépi és emberi munkaerő hiányában ezt a feladatot idővel már nem tudták elvégezni. A műveletlenül maradt terület mennyisége becslések szerint 1953-ra már megközelítette a másfél millió kat. h.-at.

kerekedett ki. A vita befejeztével pedig mind a négyen kimentünk a »Felszabadulás« irodájába. Másnap – immár egyedül – meglátogattam két, korábbi parcelláját visszakövetelő parasztot. A szövetkezeti vezetők merev elzárkózása a legcsekélyebb engedménytől, és a birtoktalanra vált parasztok keserűségtől fűtött jóvátételi követelése mint alkonyati villámfény a szurdok felett, oly élesen világította meg a szakadékot, mely a szövetkezés híveit és ellenzőit e történelmi pillanatban elválasztotta egymástól. Ezért is született meg ez a társadalmi feszültség fenyegető kisülésére figyelmeztető írásom, amelyet Erdei – saját szövegén eszközölt – kisebb javításai után 1956. október 20-a táján adtam át a főszerkesztő Nemes Györgynek, és amelynek október 25-én kellett volna megjelennie.

Mint ismeretes, ezekben a napokban az országnak fontosabb dolga akadt a Béke és Szabadság nyomdai előállításánál és terjesztésénél – így azután a cikk¹⁴ azóta is Csipkerózsika álmát alussza.”

Érdekegyeztetés

Két szegedi funkcionárius és egy újságíró őszinte beszélgetése Erdei Ferencsel

A véletlen hozott össze Szegeden egy régi ismerőssel és néhány, előttem eddig ismeretlen emberrel. A régi ismerős: Erdei Ferenc, aki hivatali szabadságát feleségével együtt országjárással töltötte, igaz, nem álruhában, de azzal a közvetlenséggel és póztalansággal, ami az elmúlt évtizedben is sajátja maradt és ami nyilván elég ahhoz, hogy makói, viharsarki ismerősei, régi barátai gátlástalanul szemébe mondják a kellemetlen igazságokat is. Társaságunk egyik tagja, Nagy István, a szegedi mezőgazdasági ügyek állami vezetője, éppen ilyen ember. Erdei még „hagymás” korából jól ismeri, együtt dolgoztak a makói paraszt, a makói hagyma és az önkéntes szövetkezés hajdani előfutára, a makói hagymás-szövetkezet jósorsáért. A társaság egy további tagja Makra Mihály, a szegedi mezőgazdaság ügyeinek pártirányítója. Végül – bocsánat az udvariatlanságért – részt vett és hol haragos, hol megbékélt pillantásával beavatkozott beszélgetésünkbe Erdeiné, Majlát Jolán,¹⁵ akinek javaslatai kö-

¹⁴ Az alábbi szöveg a kefelevonat szó szerinti leírata.

¹⁵ Majlát Jolán (1917–1991) Sárváron született. Családjával 1927-ben költözött Budapestre, ahol 1938–1943 között a Pázmány Péter Tudományegyetemen történelem és néprajz (szociológia) szakos hallgató volt.

zül legjobban az ragadott meg, amikor igazi (nem teletalpas) szegedi papucs gyártását reklamáta, jelezvén, hogy szerinte még mindig kevés az „igazi papucs” Magyarországon.

De fordítsuk komolyra a szót. Miről beszélgettünk, miről vitáztunk és mire jutottunk eszmecserénkben?

ERDEI (Nagy Istvánhoz fordulva): Miről akartok kifaggatni, hadd halljam.

NAGY: Elsősorban egy vitáról, ami Szegeden több száz tsz-tagot, egyéni parasztot, sőt munkásokat is izgalomban tart. Az izgalom idén nyáron a tagosítással kezdődött. Ezt az érdekelt kisparasztok tiltakozással, küldöttségjárással próbálták gátolni.¹⁶

ÚJSÁGÍRÓ: Hogyan tagosítottak hát mégis?

NAGY: Nem közmegelegedésre, de hisz tagosításnál ez nem is lehet más-ként. A lényeg az, hogy egészben véve becsületesen csináltuk, az ingat-lancseréknél mindössze 3 aranykorona különbség mutatkozott az egyé-niek rovására, de ezt is korrigálni akarjuk.

Nagyobb baj az, hogy a nyári nyugtalanság légkörében új követelések bukkantak fel. Kisparasztok, munkások, volt tsz-tagok – akik két-há-rom, vagy négy évvel ezelőtt lemondtak földjükről, felajánlották az államnak, tsz-eknek – most egyszerre bejelentik földigényüket. Mintegy 70–80 ember körülbelül 2–300 kat. holdnyi követeléséről van szó, de ez a többszörösére növekedhet.

ÚJSÁGÍRÓ: Nem lehetne a követelést tartalékföldről kielégíteni?

NAGY: Erre persze mi is gondoltunk. Csaknem 300 hold olyan földünk van, amely 1958 őszén, a kisbérlőkkel kötött szerződés lejártakor fel-

Az egyetemi éveit alatt szoros kapcsolatot tartott fenn a Győrffy-kollégistákkal. 1943-ban doktorált, tanár-segéd lett a szociológia tanszéken. A háború után férjével, Erdei Ferencsel együtt aktívan bekapcsoló-dott a Nemzeti Parasztpárt tevékenységébe. Kisebb megszakításokkal évekig volt parlamenti képviselő, s emellett még részt vett különböző társadalmi szervezetek (például Magyar Nők Demokratikus Szövetsége, Magyar–Szovjet Művelődési Társaság) vezetőségében is. 1958 után visszavonult az aktív politizálástól.

¹⁶ A Belügyminisztérium VI. Osztálya 1956. október 8-i jelentése szerint „Az 1956. évi nyári földrendezés és tagosítás során a Földművelésügyi Minisztériumban 300 küldöttség járt. Küldöttségek voltak még a Pártközpontban, a Minisztertanácsnál és az Állami Ellenőrzési Minisztériumban is. A tagosítás és a föld-rendezés alkalmával az érintett helységek 70%-ában folyt aláírásgyűjtés a tagosítás ellen. Tagosítás so-rán Borsod megyében Sajókarán, Gömölcszöllősen, Bács megyében Bácsalmáson, Jánoshalmán, Békés megyében, Méhkerékben, Okányban, Vas megyében Körmenten, Celldömölkön, Gyanógeregyen, Szabolcs megyében Tiszaeszláron, Szabolcsbákán, Csalolcon, Újfehértón, Nyírimihálydon, Hajdú megyében Berettyóújfaluban, Hajdúböszörményben, Szentpéterszegen, Gádorján, Heves megyében Gyöngyöstar-jánban, Zala megyében Boncodföldön tömeges tiltakozások voltak.” (Idézi: Révész Béla: *Manipulációs technikák a hidegháború korai időszakában [Magyarország és a Szabad Európa Rádió 1950–1956]*. Acta Juridica et Politica, Szeged, 1996.)

szabadulna. De ennek egy része rossz minőségű, másfelől csak két év múlva áll rendelkezésre. És a kérdés nyitja nem itt van. Amit én Erdeitől meg akarok tudni: hogyan ítélik meg *odafent* manapság a tsz-ek és az egyének közötti effajta vitákat?

ERDEI: Az elmúlt években az ilyen vitákat egyoldalúan és rosszul intéztük el. Az egyéni parasztságot, a magántermelést sokszor mostohán kezeltük. Még ezidén, a Központi Vezetőség júliusi határozata¹⁷ előtt is erős volt ez az irányzat. A szövetkezet „erősítésének” Rákosi-féle értelmezése lényegében azonosította a fejlesztést az erőltetett beléptetéssel. Ezzel szemben idejekorán fel kellett volna lépnem nekem is. De ha már ez nem történt meg – pontosabban nem a kellő határozottsággal – legalább most, a júliusi határozat után mindent meg kell tennünk, hogy az erőszakos tsz-fejlesztést, a nyílt és burkolt nyomás minden fajtáját egyszer s mindenkorra száműzzük a falu életéből.

MAKRA: Ez helyes, de mi következik belőle a szóban forgó vitára nézve?

ERDEI: Természetesen a szövetkezetet mint a szocialista mezőgazdaság nagyüzemi formáját ezután is támogatjuk, gazdasági, pénzügyi, politikai megszilárdulását – jobban, mint eddig, mert helyes módszerrel – elősegítjük. Rajta leszünk, hogy a meglévő tsz-ek termelési, gazdálkodási szintje, tagságuk anyagi életkörülménye gyorsabban fejlődjék. De nem úgy fordulunk a tsz-ek felé, hogy egyszersmind hátat fordítsunk az egyéni parasztnak. A szövetkezeti és az egyéni paraszt egyaránt a magyar népnek, a magyar dolgozó parasztságnak a része. A tsz és az egyéni paraszt vitájában az állam szerepe többé nem lehet az egyoldalú szorítás, hanem csakis a kétoldalú *érdekegyeztetés*.

NAGY: Ez így helyes lenne. De egyes újságoknál mostanában ellenkező az irányzat. Szinte minden falusi kérdést az egyéni paraszt oldaláról néznek.

ERDEI: Ami az ilyen egyoldalúságot illeti, arra semmiképpen sem rendszabállyal kell válaszolni, hanem cikkel, érvekkel, elvi vitával. Nincs kétségem, hogy a lapok Nagy István és a vele egy nézetet vallók véleményének is nyilvánosságot adnak. Ami a szegedi földigénylők ügyét illeti, itt gondosan mérlegelni kell a tennivalókat. Nézzük meg előbb a kérdés jogi oldalát. Az igénylők nagy része annak idején felajánlotta földjét az államnak, vagy átadta a tsz-eknek. Arra a kérdésre tehát, hogy lemondott-e a földjéről, legtöbben csak igennel felelhetnek.

¹⁷ MOL M-KS 276. f. 52/35. ó. e. Jegyzőkönyv az MDP Központi Vezetőségének 1956. július 18–21-i üléséről. Ezen az ülésen született döntés Rákosi Mátyás felmentéséről és Gerő Ernő kinevezéséről. Emellett megtárgyalták a második ötéves terv irányelveit, s ezen belül a mezőgazdaság szocialista átszervezésének további ütemtervét is.

MAKRAI: Úgy van. Ha egyszer én eldobom a kabátomat, s valaki felveszi és viselni kezdi, nekem nincs jogom azt visszakövetelni.

ERDEI: Vagyis a törvényt alkalmazó jogász el kell, hogy utasítsa az igénylők követelését.

ÚJSÁGÍRÓ: Szerintem ez nem a jogász, hanem a paragrafus-ember véleménye. És ez nagy különbség. Hiszen Erdei Ferenc éppúgy tudja, mint az egész magyar közvélemény, hogy a parasztok földfelajánlása, a „bölcsh vezér” által „kétlakiaknak” bélyegzett munkások lemondása földjeikről, a csaknem másfél millió hold tartalékföld felgyülemlése nem azért történt, mert földművelő emberek tízezrei égi sugallatra megunták a gazdálkodást, hanem mert rájuk éveken át súlyos gazdasági, politikai, morális, sőt nem egyszer rendőri kényszer nehezedett.

ERDEI: Ebben van igazság, bár szerintem az igénylők közül sokan nem ezért, vagy nem elsősorban ezért mondtak le egykor földjeikről. Én tehát, ha a tsz-ek jogi képviselője vagyok, nem gondolkodhatom másként. De persze én a kormány tagja vagyok és mint ilyennek, abból kell kiindulnom, hogy e vita eldöntése háromszáz, sőt lehet, hogy ezer katasztrális hold földjébe kerül az állami, illetve a szövetkezeti szektornak. A tsz-ek földszerzését és földvédelmét én forradalmi vívmánynak tekintetem és ezen az alapon állok ma is.

ÚJSÁGÍRÓ: Nem hiszem, hogy ez az alap eléggé szilárd. Kérdem, hogyan lehet a tsz bármiféle, bármily módszerrel elért, tehát egész eddigi földszerzését forradalmi vívmánynak, vagy amit e szavakon értenünk kell: igazságosnak, közérdekűnek, szocialistának minősíteni? Ha a tsz eddigi területnöveléséből az is „a forradalom, a szocializmus vívmánya”, amit erőszakkal, törvénysértésekkel, lélektiprással értek el, akkor miért ne lehetne ugyanez „forradalmi vívmány” a jövőben is? Csak következetesen végig kell gondolni ezt a bizonyos alapnézetet és máris elérkeztünk a szövetkezeti mozgalom „erősítésének” imént általad is helytelenített Rákosi-féle értelmezéséhez. Úgy érzem, hogy ez az alapnézet – szándéktalanul is – fetisizálja a szövetkezeti formát, a szocialista szektor számszerű növelését. A termelőszövetkezet földszerzése annyiban forradalmi és szocialista, amennyiben előmozdítja a szövetkezeti tagság boldogulását, az ország jobb élelmiszerellátását. De az erőszakos, másokat kisémmiző területnövelés – mint azt ezernyi tapasztalat bizonyítja – éppen ellenkezőleg hat. *(A légkör itt kissé áttüzesedik, kezdünk emeltebb hangon beszélni.)*

ERDEI: A tsz-ek védelme nem fetisizálás!

NAGY: A szegedi tsz-ek szilárdak és megalapozottak. Területszerzésüket nem az erőszak jellemezte.

ÚJSÁGÍRÓ: Ezt én is így gondolom, mert különben nem 70–80, hanem 7–800, vagy ennél is több igénylő kérné a korábban leadott földjét. Én határozottan amellett vagyok, hogy szövetkezeti mozgalmunkat ne csak a szándékos bomlasztó kísérletekkel, de önmagunk esetleges kapkodásaival szemben is védelmezzük meg. De ez a védelem nem jelentheti azt, hogy a sérelmet szenvedett munkásban és parasztban – aki most elő mer állni igényeivel – a forradalom vívmányainak ellenségét, vagy veszélyeztetőt látjuk. Ha így értelmezzük az érdekegyeztetést – amiről Erdei beszélt –, akkor ebből ismét egyoldalú érdekvédelem lesz.

NAGY: Szerintem most az érdekvédelem nem ilyen, hanem olyan eltorzítása fenyeget, amelyet a szövetkezetek sínylenének meg. Ez alulról is, de bizonyos mértékig felülről is jelentkezik. Én nem a bürokrata, hanem a politikus szemével nézem a dolgot, s ha bizonytalanságról beszélek, akkor nem az egykor felülről kapott patentírozott utasítást hiányolom, hanem attól tartok, hogy önállóan hozott döntésem esetleg felső intézkedések kereszteznek és diszkreditálják. Én például a szövetkezetek vezetőivel teljes egyetértésben határozottan állást foglaltam az ellen, hogy a szóban forgó földigények kielégítésére a szövetkezetek tábláihoz hozzányúljanak.

ERDEI (Nagy felé): Ismétlem, ilyen vonatkozásban nincs ok bizonytalankodásra. A kormány nem fog rácaffolni a te állásfoglalásodra. A döntő kérdés itt maguknak a szövetkezeteknek, a tagságuknak és vezetőiknek egységes és határozott kiállása. Nekik kell elsősorban saját érdekeiket a törvényekre támaszkodva megvédelmezniük. A kormány, az állami szervek természetesen ott állnak a szövetkezeti ügy és minden tsz mellett, amelyet nem holt lelkek – mert ilyenek is vannak –, hanem meggyőződéses dolgozó tagok alkotnak. A Minisztertanács legutóbbi tsz-határozata¹⁸ aligha hagy kétséget eziránt. Kapcsolódva az előbbi vitához, úgy gondolom, el kell fogadnunk azt a véleményt, hogy a tsz-parasztok és az egyéniek érdekegyeztetése valóságos egyeztetés legyen, ne pedig az egyik fél diktátuma. Mi az elmúlt években is sokszor hangoztattuk az egyéni paraszt fontosságát, kampányokat is csináltunk megsegítésére, de szocialista falusi politikánk – 1953–54 rövid periódusát kivéve – mégis mindig visszasüllyedt a szektarianizmusba, súlyosan sértve az egyéni parasztok létérdekeit. Ezért a szegedi vita eldöntésénél számba kell venni minden lehetőséget – beleértve a tsz-ek tagosítatlan

¹⁸ Az utalás pontatlan, mert a Minisztertanácsnak a hivatkozott időszakban nem jelent meg olyan határozata, amely a tsz-ek és egyének közötti vitás földügyeket rendezte volna. Ellenben 1956. július 19-én kihirdették a földrendezésekről és tagosításokról szóló 1956. évi 15. sz. törvényerejű rendeletet, majd néhány héttel később a 8/1956 (VIII. 5.) F. M. sz. rendeletet a földrendezések és tagosítások végrehajtásáról.

földjét is – a dolgozók jogos földigényeinek minél méltányosabb kielégítésére. Csakis így lehet a régi, hibás politika maradványait és káros következményeit felszámolni. Ez a mi egyik tartozásunk a múltból.

MAKRA: Valóban tartozás, de csak úgy egyenlíthető ki, ha a tsz-fejlesztésben sokkal lassabban és megfontoltabban haladunk. Mert ha ismét nyomás nehezedik az apparátusra – és az irreális fejlesztési cél ezt hozza magával –, úgy nemhogy fogyna, de még nő is a tartozás.

Ebben valamennyien egyetértettünk s aztán kimentünk a szegedi Felszabadulás nevű tsz-be.¹⁹ Amit itt láttam, azt most nem részletezem. Inkább beolvastom benyomásaimat a fenti vitából leszűrt tanulságokba, amelyekről persze csupán a magam nevében beszélhetek. Valahogy így: nincs folyamatos, szolid és teremtő kormányzati munka a szabadság és rend, a demokrácia és fegyelem, a jog és a kötelesség egymást kiegészítő egysége nélkül. Az elmúlt években keserves leckék intettek arra, hogy a rend nem helyettesítheti a szabadságot, a fegyelem a demokráciát. Sajnos, nem mindenki tanult e leckékből. Van, aki nem tud, van, aki nem is akar. De a legtöbben akarnak is, tudnak is tanulni, csak éppen idő, tapasztalat, bátorítás és élmény kell nekik a tanulságok levonásához. Az ő egyik fő aggodalmuk valahogy így hangzik: igaz, hogy a szabadságot nem pótolja semmilyen rend, de nem akarjátok-e ti a rendet is szabadsággal helyettesíteni?

Nos, erre az ellenvetésre nem kézlegyintéssel, nem gúnyos mosollyal kell felelni, hanem valami egészen mással. Átfogó, végiggondolt nézetekkel, reális javaslatokkal, konstruktív programmal, nemcsak arról, hogy mit nem kell, hanem arról is, hogy mit hogyan kell csinálni. Sem büvös jelszavak, sem szabadalmazott népboldogító eljárások nem segítenek többé. Csak az egyszerű emberek százezeinek és millióinak akaratára, érdeke, vágya és véleménye segít, amelyből végre magyar hagyomány-érzéssel, tudományos lelkiismerettel, tény- és valóságtisztelettel és persze szakértelemmel lehet és kell kiolvasni a tennivalókat.

Vitánk ezt a meggyőződést erősítette meg bennem.

Lőcsei Pál

¹⁹ A Felszabadulás Tsz-t – másik hárommal együtt – 1950-ben alapították. 1953 után a szegedi termelőszövetkezeteket az ösztátság 22%-a hagyta el a földterület 21%-ával, 1956-ban 26%-a a terület 31%-ával. 1959-től kezdve a kilépőket és kimaradókat „beszervezték”. Ennek eredményeként Szegedet 1960. február 15-én termelőszövetkezeti városnak nyilvánították, 1961-re pedig az úgynevezett szocialista szektor aránya a mezőgazdaságban megközelítette a 100%-ot. (BLAZOVICH László: *Szeged rövid története*. http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/digitalis/szrt/kitekintes.html. Utolsó letöltés: 2008. június 1. Vö. *Negyedszázad a szegedi Felszabadulás Tsz-ben*. Szeged, 1975.)